

SZEMLE

KRÓNIKA

150 ÉVES A TURKOLÓGUSKÉPZÉS A BUDAPESTI EGYETEMEN

A világ talán legrégebbinek tekinthető, ha nevében nem is mindig, de lényegét és fő profilját tekintve turkológiai tanszéke idén emlékezik fennállásának százötvenedik évfordulójára. Bár szép tervek születtek nemzetközi, majd már csak magyar kutatókat felvonultató megemlékezésről, a koronavírus-járvány, amely 2020-ban végigsöpört a világon, még szeptemberben is meggátolta ezek megvalósulását. E pillanatban is csak remélhető, hogy jövő tavasszal legalább a magyar résztvevők arcuk eltakarása nélkül le tudnak ülni az ELTE Bölcsészettudományi Karának tanácstermében, hogy felidézzék a szakterület sokáig és nevében mindmáig egyetlen hazai turkológiai oktatási és kutatási központjának a múltját, egyfajta mérleget készítsenek e műhely tevékenységéről, jelentősebb professzorairól és hallgatóiról, valamint kisugárzásáról. Addig is helyénvalónak tűnik rövid áttekintést nyújtani a patinás intézmény másfél századáról, felviláglantani élen járó tanárait és komoly karriert befutó diákjait. E kis beszámolón dolgozva is szembesültünk azzal, hogy mily sok részletet nem ismerünk pontosan, s mennyire időszerű lenne kellő mélységű kutatások elvégzése után olyan alapos munkát letenni az asztalra, amelyik minden igényt kielégít, s túlmutat az ünnepi hangulat jegyében születő képen.

Mínthogy a magyarság kialakulása, a honfoglalás, valamint az oszmánokkal akarva nem akarva létrejött hosszú viszonylatrendszer nem értelmezhető a törökség történetének, nyelveinek, néprajzának és kultúrájának ismerete nélkül, illetve a földrajzi közelség miatt, a kortárs vagy valamivel későbbi értelmiség és írástudó réteg figyelme korán felébredt a keleti népek iránt, s különböző műfajú munkákat írtak és elgondolásokat bocsátottak közre a magyar–török kapcsolatok számukra fontos korszakairól. Már a 17. században születtek mai szemmel is tudományosnak mondható művek, utóbb pedig a törökséggel való foglalkozás része lett a magyarságot közvetlenül érintő diszciplínáknak.

Ami a kortárs oszmán–török nyelv egyetemi oktatásának megjelenését illeti, arra hivatalosan 170 évvel ezelőtt került sor. Az 1817-ben Újbarson született Repicky (máskor Repiczky) János teológiai tanulmányai során kezdett komolyan érdeklődni a keleti nyelvek iránt. A héber és az arab mellett önerőből fogott hozzá a török és a szanszkrit tanulásához. 1842-es tübingeni stúdiumai központjában még ez utóbbi állt. Innen Bécsbe vitt az útja, ahol az udvari könyvtár keleti részlegében dolgozott, elsajátítva a perzsa nyelv alapjait is. Pestre vissza-

térve az Egyetemi Könyvtár keleti vonatkozású műveit búvárolta. Toldy Ferenc (1805–1875) biztatására 1846-ban folyamodott először a Pesti Királyi Egyetem vezetéséhez, hogy ellenszolgáltatás nélkül (!) arab, perzsa, török és szanszkrit nyelvi és irodalmi órákat tarthasson, de visszautasításra talált, minthogy tervét naivnak ítélték. Ő azonban nem csüggedt, tudományos munkásságba kezdett, s már 1847-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja lett (ami jól mutatja, hogy akkor mennyire más volt az intézmény befogadási gyakorlata a mostanihoz képest). 1848-ban Szegeden jelent meg első könyve, *Keleti órák* címen, amelyben perzsa, arab és török versek fordítását tette közzé. 1849-ben az Akadémia alkönyvtárnoka lett. Egy évvel később újra megpróbálkozott az egyetemmel, s kísérletét ezúttal siker koronázta; 1850. december 19-én kapta meg az engedélyt, hogy törököt, perzsát és szanszkritot tanítson. Összeállított egy török nyelvtant, amelyet nem nyomtattak ki; a hallgatók litografált példányokat használtak. Figyelmét egyre inkább a hódoltság korának török krónikái és részben magyar forrásai kötötték le. Előbbiek átültetésén kívül az Akadémia elé terjesztette azon elbeszélő kútfők listáját, amelyeknek magyarra fordítását és kiadását fontosnak tartotta volna. Repickyt túl hamar, 38 évesen szívbetegecs ragadta el, s olyan valaki szállt sírba vele, aki élt-halt a tudományért, s minden nehézséget páratlan lelkesedéssel győzött le. 1855-ös távoztával lezárult a török oktatás első korszaka az egyetemen, hogy majd mintegy tíz évvel később éledjen fel.

Az újraindítás, ráadásul magasabb szinten, Repicky egyik tanítványához, Vámbéry Árminhoz (1832?–1913) kötődik. Róla az elmúlt években elég sokat lehetett hallani, egyrészt a Dunaszerdahelyen rendezett konferenciák alkalmával, másrészt halálának 100. évfordulója kapcsán. Ezért az ő életrajzi adatai közül csak néhányat említünk meg. 1831-ben vagy 1832-ben született a Pozsony-közeli Szentgyörgyön. 19 évesen kezdett a törökkel foglalkozni, lényegében magánúton vett órákat Repickytől. 1857 és 1865 között hosszú éveket töltött külföldön, elsőként Isztambulban, majd nagyobb közép-ázsiai utazásra szánta el magát, illetve Angliában időzött. 1865-ben tért végleg haza, s lépett elődje nyomdokaiba, először nyelvmesterként, 1868-tól nyilvános rendkívüli tanárként, majd 1870-től rendes professzorként a Keleti Nyelvek Tanszékén, jóllehet, még érettségivel sem rendelkezett. A dolog érdekessége, hogy a szakterület jelentőségéről könnyebben sikerült meggyőznie Ferenc Józsefet, mint az universitas vezetőit. Órái minden bizonnyal színesek és szuggesztívek, helyi tapasztalatokon nyugvók lehettek, amint Goldziher Ignác írta róla emlékbeszédében: „Néki e keleti dolgok nem voltak csupa tanítási objectum, hideg, dermedt bonczolási tárgy, hanem a maga subjectivitásának élő valósága. Nem kívülről állt; bennük és velük élt.”

1904-ben vonult nyugalomba ez a sokoldalú és nagy hatású tudós, aki bár esetenként szakmailag nem teljesen megbízható, de úttörő szerepe a turkológia

számos területén, így különösen a közép-ázsiai filológiában kétségbevonhatatlan. Helyére 1906 elején jelölték ki az alaposságával kitűnő Thúry Józsefet (1861–1906), akit pár hétre rá elvitt a halál. Nevezett a Csepel-sziget déli csücskén fekvő Makádon jött a világra, gazdálkodó családban. Középiskolai tanulmányait Kunszentmiklóson és Budapesten végezte. Az egyetemen Vámbéry tanítványa volt. Eljutott Törökországba is. A Kereskedelmi Akadémián törököt tanított, majd Nagykőrösön és Kiskunhalason lett gimnáziumi tanár, illetve az utóbbi helyen könyvtáros. Innen került (volna) a tanszékre, kár, hogy ez gyakorlatilag nem valósulhatott meg. Thúry munkásságából a legértékállóbbak a török krónikák magyar vonatkozású anyagából készített több száz oldalnyi fordításai, amelyek lényegében ma is használhatók. Hasonlóképpen haszonnal forgatható még ma is a keleti török irodalomtörténetéről írt rövid összefoglalása. Ezekkel szemben a magyar őstörténeti munkái fölött jobban eljárt az idő, noha ezek között is van értékes.

Thúry halálával tehát a tanszék hosszabb időre megürült. Bár Vámbéry a lakásán továbbra is készséggel fogadta az érdeklődő fiatalokat, módszeres képzésben nem részesítette őket. Az ő 1913-ban bekövetkezett halála után ez a lehetőség is megszűnt. Szerencsére 1914-re már ígéretes utód tűnt fel a karcagi származású Németh Gyula (1890–1976) személyében, aki 1915-ben privátdocensi, majd 1916-ban rendkívüli, 1918-ban pedig rendes egyetemi tanári megbízatást kapott. Németh Györfly István (1884–1939) néprajzkutató hatására 14 évesen kezdett el foglalkozni a törökkel. Fiatalon eljutott Isztambulba, s még felsőfokú tanulmányai előtt járt a Krímben, hogy belekóstoljon az ottani tatár nyelvbe. Hallgatóként ösztöndíjjal a kaukázusi kumükökkel és balkárokkal, valamint Ufában a csuvasokkal került kapcsolatba. Tanárai közül Gombocz Zoltán (1877–1935) és Munkácsi Bernát (1860–1937), illetve Goldziher Ignác (1850–1921) és Vámbéry emelendő ki. Az utolsó tanévet Németországban töltötte; Lipcsében Hans Stumme (1864–1936), Kielben Georg Jacob (1862–1937) óráit látogatta.

A tanszék oktatási, kutatási profilját tovább szélesítendő, Németh 1939-ban meghívta Fekete Lajost (1891–1969), aki az oszmán történeti stúdiumokat honosította meg az 1930-ban Török Filológiai és Magyar Őstörténeti Intézet alakított létesítményben; később a paletta tovább színesedett, midőn Czeglédy Károly (1914–1996) 1942-ben az arabisztikát, Telegdi Zsigmond (1909–1994) pedig 1946-ban az iranisztikát kezdte el művelni ugyanott. (E két szakterület utóbb önállósult – részben újra, hiszen arabisztika már korábban is volt.)

Németh kari és egyetemi szintű reformokat is bevezetett. 1932–1933-as dékánása idején honosította meg a proszeminárium formát, amely a tudományos munkára készítette fel a diákokat. Saját oktatási tevékenységét is ez a törekvés jellemezte. Akkoriban kevesen jelentkeztek a szakra, így az órák túlnyomó többsége amúgy is szemináriumi jellegű volt. Kiinduló pontnak az

oszmán-törököt tekintette, amely szerinte a legjobb alap volt a többi török nyelv elsajátításához. De azért maga is tartott bevezető foglalkozásokat ezekből: így a diákok tatár, kirgiz, csuvas, jakut és más szövegeket is olvastak. Mindeközben nagy hangsúlyt fektetett arra, hogy hallgatói rendszeresen készüljenek az órákra, és megszerezzék a módszertani ismereteket. A II. világháború utáni átmeneti időszakban – 1947 és 1949 között – az egyetem rektori tisztét is betöltötte. Ekkor kellett bevezetni az esti képzést, ami a minőség rovására mehetett volna, ám neki sikerült a tudományos színvonalat átmentenie és megőriznie. Németh a legideologikusabb években, 1950 és 1965 között igazgatta az MTA Nyelvtudományi Intézetét is, ami nem lehetett egyszerű feladat.

Németh Gyula iskolateremtő, nagy formátumú tudós volt. A honfoglalás kora és az azt megelőző idők álltak kutatásai homlokterében. A témakört érintő számos szakterületen mozgott otthonosan. Időtállóak azok az etimológiai vizsgálatai, amelyekben magyar szavakat törökből magyarázott. Alapvető a nagyszentmiklósi kincsről készített monográfiája. De éppígy foglalkoztatták a balkáni török nyelvjárások, a kun nyelv emlékei vagy Balassi Bálint török versei.

Németh fél évszázadot átölelő oktatói tevékenysége meghatározó jelentőségű volt a magyar és a nemzetközi turkológia számára. Itthon és külföldön nem kevés kiváló tanítványa dolgozott, öregbítve a nevével fémjelzett iskola hírét. Közülük a Vidinből származó Hasan Eren professzor (1919–2007) 1983–1993 között a Türk Dil Kurumu elnöki tisztét is betöltötte, s haláláig talán a legmeghatározóbb nyelvész tekintély maradt Törökországban. Török etimológiai szótárát hosszasan érlelte, végül a tervezettnél szerényebb, egykötetes műként jelent meg, melynek második kiadása lett volna az „igazi”, de legnagyobb sajnálatunkra az már nem készült el. A Tatár földön született Hâmit Zübeyr Koşay (1897–1984) karrierje ugyancsak kiemelkedőnek mondható: magas beosztásokban dolgozott az Oktatási Minisztériumban, igazgatta az ankarai Etnográfiai Múzeumot (Etnografya Müzesi), s fontos ásatásokat vezetett. İbrahim Kafesoğlu (1914–1984) mind az Ankarai, mind az Isztambuli Egyetemen működött, de az erzurumi Atatürk Egyetemen is tartott órákat. Tudományos kérdésekben megőrizte a Németh Gyulánál szerzett objektív szemléletet. Honfitársaink közül Halasi-Kun Tibor (1914–1991) előbb az Ankarai Egyetem magyar tanszékét vezette, majd a New York-i Columbia University professzora lett, s a filológiai pontosság mintaképe volt. Eckmann János (1905–1971) szintén Amerikába szakadt, s ott írta munkái sorát a csagatáj nyelvről. Ide sorolhatjuk Bodrogligeti Andrászt (1925–2017) is, aki indoeurópai tanulmányok után fordult az orientalisztika felé, néhány éven át turkológiai foglalkozásokat is vezetett, s csak a hetvenes években tette át székhelyét véglegesen Amerikába. Rásonyi (Nagy) Lászlót (1899–1984) azért kell megemlítenünk, mert egyfelől Kolozsvárott indított turkológiai képzést, másrészt az Akadémia Keleti Könyvtárát vezette, illetve két hosszabb kint tartózkodása során ő alapította meg, majd vitte tovább

az Ankarai Egyetemen a Hungarológiai Intézetet. A felvidéki Ímelyen ringott a bölcsője Blaskovics Józsefnek (1910–1990), aki a prágai Károly Egyetemen alapította meg a turkológiát; egyébként főleg a Felvidékre vonatkozó török történeti dokumentumok közzétételével foglalkozott. Hazai György (1932–2016) is a Török Tanszéken tanult, de aktív éveiből keveset élt Magyarországon: húsz éven át a kelet-berlini Humboldt Egyetemen ténykedett, majd mintegy hat évre az Akadémiai Kiadó főigazgatója lett, azt követően viszont újra távozott, s Nicosiában vetette meg a turkológus képzés alapjait, miközben itthon is irányított egy kisebb kutatócsoportot. Olyan meghatározó tudósok, mint a néprajzos Tólas István (1910–1984) és a történész Györffy György (1917–2000), akik később más területeken fejtették ki tevékenységüket, valamint az eredetileg mongolista-tibetista, majd Szegeden Altajisztikai Tanszékot alapító Róna-Tas András is, a Németh-műhelyt is szorgalmasan látogatták.

A már említett Fekete Lajos Tardoson született. Történelmet és latin filológiát tanult a Pázmány Péter Tudományegyetemen. Az első világháború alatt tisztként fogságba esett, és a szibériai Krasznojarszk közelében lévő táborban fogoly társaitól kezdett törökül tanulni. Annyira lenyűgözték az oszmán történeti tanulmányokban rejlő lehetőségek, hogy részben Németh Gyulánál, részben Bécsben Friedrich Johann Kraelitz von Greifenhornnál (1876–1932), Berlinben pedig Franz Babingernél (1891–1967) bővítette tudását. 1952-ben lett professzor, s 1966-ban vonult nyugdíjba.

Szisztematikusan összeszedett gazdag levéltári és diplomatikai ismereteknek már korábban híre ment, ezért az 1930-as években Isztambulba hívták, ahol némi nehézségek és féltékenység ellenére az ott addig nem alkalmazott proveniencia elvre támaszkodva módja volt egy példamutató kisebb dokumentumcsoport létrehozására.

Elsődleges érdeklődése a hódoltság kori oszmán levéltári forrásokra irányult. Egyik törekvése az volt, hogy mikrofilmekben és fénymásolatokon összegyűjtse azokat a dokumentumokat, amelyek főleg Bécsben, de más európai gyűjteményekben is fennmaradtak a budai defterháne anyagából. Ugyanakkor folyamatosan dolgozott a hazai vidéki intézményekben őrzött oszmán írott örökségen. Ezzel összefüggésben egy nagy kötetet és számos cikket adott ki, a vonatkozó iratok pontos regesztáival vagy fordításaival. Legjelentősebb művei azonban az oszmán, illetve a perzsa paleográfiával kapcsolatosak. Úttörő műve még a Esztergomi szandzsák 1570. évi részletes összeírásának közzététele, amely sokáig mintaként szolgált hasonló kiadványokhoz.

Fekete tanítványai között az alább szereplő Káldy-Nagy Gyula (1927–2011) mellett meg kell említenünk Hegyi Klárát (1940), több alapvető monográfia szerzőjét, aki a Történettudományi Intézetben dolgozott. Valószínűleg Halasi-Kun Tibor is annak idején Feketénél szerezte paleográfiai tudását. Matuz József (1927–1992) későbbi sorsát is jótékonyan befolyásolta, amit a török iratok olva-

sásának nagymesterétől elsajátított; ő kitérők után Freiburg im Breisgauban lett professzor. A bolgár Peter Mijatev (Петър Миятев) hazája tudományos akadémiajának munkatársaként ténykedett, s bizonyára nem volt véletlen, hogy fiát is Budapestre küldte turkológiát tanulni.

A balassagyarmati származású Ligeti Lajost (1902–1987) megkülönböztetett hely illeti meg a Németh-tanítványok között. Noha ő inkább mongolistaként hírneves, először turkológus képesítést szerzett, és számos fontos etimológiai dolgozatot, valamint életművének megkoronázásaként egy összefoglaló monográfiát is írt a magyar nyelv régi török jövevényszavairól. Amikor egykori mestere 1964-ben nyugalomba vonult, a Belső-Ázsiai Tanszék megtartása mellett a Török Filológiai Tanszék vezetésére is megbízást kapott. Az ötvenes és a hatvanas évek nagyhatalmú tudományszervezője, aki 20 éven át az Akadémia alelnöke is volt, kevés turkológiai órát tartott, szemináriumain viszont összes hallgatóját egybegyűjtötte, és a szakma metodikájába vezette be őket. Azt is elérte, hogy az általa létrehívott, az MTA égisze alatt, de lényegében az egyetem keretében tevékenykedő Altajisztikai Kutatócsoportban három turkológus is állást kapott: Schütz Ödön (1916–1999), Vásáry István (1945) és Mándoky Kongur István (1944–1992).

Ligetitől 1971-ben vette át Kakuk Zsuzsa (1925) a stafétabotot. Ő a Heves megyei Nagytályán született. Felsőfokú tanulmányait 1944 és 1949 között a Debreceni Tudományegyetemen végezte, magyar és latin szakon. Itt szerezte doktori fokozatát is magyar nyelvtörténeti témájú értekezésével. A tanszékkel való kapcsolata 1951-ben kezdődött, amikor Németh Gyula aspiránsa lett. Az ő útmutatásával komoly turkológiai ismeretekkel vértette fel magát, amelyek révén 1955-ben sikerrel védte meg immár kettős kötődését tükröző kandidátusi disszertációját a magyar nyelv oszmán jövevényszavairól. Ennek nyomán ez év októberében tudományos munkatársi státust kapott, majd 1958-tól adjunktusként, 1965-től docensként, 1977-től pedig egyetemi tanárként tevékenykedett. Húsz éven át, 1990-ig irányította a tanszéket, mindvégig arra törekedve, hogy hű maradjon Németh Gyula szellemiségéhez, a legjobb hagyományokat folytassa, és azokat a körülményekhez képest gazdagítsa. Munkásságának egyik fő területe később is a hódoltság kori nyelvi érintkezések kérdésköre maradt, francia és magyar monográfiát is publikált erről. A másik jelentős vonulatot Kúnos Ignác első világháborús hadifogolytáborokban rögzített, kéziratos gyűjtésének kiadása teszi ki; számos kötet hagyta el a sajtót ebből az anyagból, itthon és külföldön egyaránt. Korai pekingi útja során maga is felkeresett adatközlőt, aki az alig ismert szalár nyelvet beszélte; a közzétett anyag máig ritkaságnak számít. Igen közel áll hozzá az *Örök kőbe vésve* című, a régi török irodalmi művekből szemelgető antológiája, amely egyben fontos adalékokat és párhuzamokat tartalmaz a magyar őstörténetre vonatkozóan. Irányításával készült el Benderli

Gün, Gülen Yılmaz és Tasnádi Edit közreműködésével a *Magyar–török szótár* (2002), majd a *Török–magyar szótár* (2013), mindkettő régi hiányt pótol.

Az időközben megerősödött oszmán történeti stúdiumok oktatása Fekete Lajos halála után Káldy-Nagy Gyulára szállt. Ő a Veszprém megyei Nagydémen született. A világháború utáni nehéz időkben kezdte egyetemi tanulmányait. Először az akkor divatos jogi stúdiumokra iratkozott be, de hamar rájött, hogy ez a terület nem igazán érdekli. Ekkor átjelentkezett a Bölcsészettudományi Karra, azon belül egy nyugalmasnak tűnő szakra, a turkológiára. Csakhogy édesapját kuláknak bélyegezték, és emiatt átmenetileg eltávolították őt a hallgatók közül. Majd visszavették, s valamivel a forradalom kitörése előtt végzett. Nem sokkal ezt követően, 1957-ben került oktatóként a tanszékre. Az enyhülés után az egymás után megszerzett tudományos fokozatok birtokában már töretlen volt az életútja: 1963-ban adjunktus, 1969-ben docens, 1981-ben pedig egyetemi tanár lett. Nyugalomba vonulása után még évekig tartott órákat, később pedig a doktoranduszokat segítette tanácsaival.

Káldy-Nagy Gyula munkásságának egyik fő vonulata a mai magyar területek török forrásainak közzététele volt. Először az ország korábbi fővárosa, Buda köré szervezett szandzsák összeírásait tárta fel. De más közigazgatási egységek (így a Mohácsi, a Szegedi, a Gyulai és a Csanádi szandzsák) különböző deftereit is feldolgozta. E tevékenység eredménye kilenc, többnyire vaskos kötet (közülük egyet Fekete Lajossal közösen készített el), amelyek pontosságuk és megbízhatóságuk révén alapvető és időtálló kiadványok.

Hatalmas szolgálatot tett a magyar tudományosság számára azzal, hogy még az 1960-as és 1970-es években, amikor ez időnként komoly nehézségekbe ütközött, nagy mennyiségű, főleg a magyarországi hódoltságra vonatkozó, Isztambulban őrzött oszmán levéltári kútfő mikrofilmjét szerezte meg, majd annak a módját is megtalálta, hogy ezek fényképmásolataiból a tanszék részesülhessen. Ily módon – a már Fekete Lajos által megszerzett dokumentumokkal együtt – világviszonylatban sokáig párját ritkító gyűjteményt hozott létre. Az idegen nyelvű *Studia Turco–Hungarica* című sorozatot, melynek öt kötete jelent meg 1974 és 1981 között, azzal a megfontolással bocsátotta útjára, hogy a hazai kutatásokat határainkon túl is jobban megismerjék.

Káldy-Nagy hallgatói közül Fodor Pál (1955) pályája ívelt a legmagasabbra, aki az MTA Történettudományi Intézetének vezetőjeként lett az MTA (majd 2019-től az Eötvös Loránd Kutatási Hálózat) Bölcsészettudományi Kutatóközpontjának főigazgatójává. Az irányítás mellett nem hagyott fel a tudományos munkával sem, legutóbb Szülejmán szultán Szigetvár közeli türbéjére vonatkozó forrásokat bocsátott közre egy kötetben. Legkiemelkedőbbnek talán az 1968–1973-as két fős évfolyam tekinthető, hiszen az ekkor végzettek, Ivanics Mária (1950) és Dávid Géza (1949) is egyetemi tanárként vonult nyugalomba. Szintén Káldy-Nagy számít Ágoston Gábor (1960) elsődleges szakmai útmu-

tatójának, aki 1998 óta a Georgetown University tanáraként tevékenykedik. Az általános turkológiából diplomázottak közül Bellér Ildikó (1956) Koppenhágában, Henryk Jankowski (1951) Poznańban, Gulácsi Zsuzsanna (1966) Flagstaffban (Arizona) öregbíti az alma mater jó hírét.

Az azeri anyanyelvű iráni Haszán Bidzsári (1923–2011), miután a sah elleni sikertelen puccskísérelt után a Szovjetunióba (Azerbajdzsánba), majd Kínába emigrált, török irodalommal kezdett el foglalkozni, és kandidátusi fokozatot szerzett Bakuban. 1965-ben érkezett Magyarországra, ahol a tanszék munkatársaként török irodalmat és nyelvet tanított. Kenessey Mária (1946) kissé később, a hetvenes években került bakui tanulmányai után először kutatói státusban, majd oktatói állományban a tanszékre. Ő főleg nyelvórákat tartott, és készített egy török társalgási könyvet is.

1990-ben a 10 évvel korábban egyetemi állományba vett Vásáry István lépett Kakuk Zsuzsa helyére. Ő a munkatársaknak ahhoz a nemzedékéhez tartozik, akik budapesti gyökerűek. Már gimnazistaként vonzották az idegen nyelvek, köztük a török, s Németh Gyula *A honfoglaló magyarság kialakulása* című kötetének hatására érdeklődése fiatalon a törökség és a magyar őstörténet felé fordult. Véglegesen 1963-ban megkezdett egyetemi tanulmányai során kötelezte el magát a turkológiával. Eleinte a magyar őstörténet török vonatkozásai, köztük a korai török–magyar nyelvi kapcsolatok vonzották leginkább, de figyelme egyre erőteljesebben Belső-Ázsia népeinek régmúltja felé fordult. Fő kutatási területe a 13–14. századi törökség – azon belül az Arany Horda – története, valamint a Balkánon feltűnő török katonai elemek, kunok és tatárok szerepe. Vásáry csak pár hétig töltötte be a vezetői funkciót. Az 1990-es rendszerváltozás után először isztambuli főkonzul lett, majd négy évig Ankarában működött nagykövetségként. A professzori címet 1996-ban nyerte el. Rövid ideig újra tanszékvezető, sőt dékánhelyettes is volt, de aztán megint külügyi szolgálat következett: Iránban lett nagykövet. Négy évvel azután, hogy ez a megbízatása 2003-ban lejárt, négy esztendőn át ő töltötte be az Orientalisztikai Intézet igazgatói tisztét. Az ő idejében önállósult a Távolskeleti Intézet. Németh, Fekete és Ligeti után a tanszék munkatársai közül belőle lett akadémikus.

Vásáry távozásakor 1990-ben Káldy-Nagy Gyulát nevezték ki a tanszék élére, tőle pedig 1993 novemberében a főleg népesedés- és közigazgatás-történettel, valamint Fodor Pállal együttműködve forráskiadással foglalkozó Dávid Géza vette át a funkciót, s töltötte be – némi megszakítással – 2014-ig, illetve állt 2010-től ugyanaddig az intézet élén. Az ő utódja Péri Benedek (1966) lett, aki 2018 óta az Orientalisztikai Intézet irányítását is végzi. Fő érdeklődési területe a török nyelvű klasszikus irodalom és három ága, a keleti török (csagatáj), az azeri és az oszmán viszonya egymáshoz és a perzsa irodalmi hagyományhoz; emellett I. Szelim (1512–1520) szultán perzsa nyelvű költeményeinek kritikai kiadását készíti elő. Napjainkban kivülről az egyik fontos török kútfő, az ún. panasz-def-

terek anyagából doktoráló Kovács Nándor (1980) adjunktus az oszmán történeti vonalon és egy keleti török grammatikát feldolgozó disszertációjával fokozatot szerző, a korai magyar–török kapcsolatok iránt is fogékony, finnugor szakot is végzett Czentrár András (1989) tanársegéd az általános turkológiát képviselve alkotja az oktatói gárdát, kiegészülve egy török lektorral. Kívülük Gerelyes Ibolya (1952), a Nemzeti Múzeum Régészeti Tárának vezetője hosszú éveken át önzetlenül vállalta az iszlám és a török művészetbe, kézműiparba bevezető órákat; ezeket pár éve Papp Adrienn (1977), a Budapesti Történeti Múzeum főosztályvezetője vette át tőle. Sudár Balázs (1972), most a Történettudományi Intézet és a BTM (fő)munkatársa, egy nehéz szakaszban, 1999 és 2003 között volt a segítségünkre foglalkozások tartásával, Baski Imre (1951) pedig, aki az MTA és az ELTE kutatócsoportjaiban tevékenykedett, több féléven át oktatott tatár nyelvet, s rendszeresen volt különböző vizsgabizottságok tagja.

Ha a rendszerváltozás óta eltelt idő főbb jellemzőit kíséreljük meg röviden áttekinteni, elmondhatjuk, hogy az nem hozott komolyabb változást a tanszék helyzetében és nemzetközi kapcsolataiban. Míg korábban az ellentétes társadalmi berendezkedésű két ország, mármint hazánk és a Török Köztársaság (és számos más ún. kapitalista állam) között csak óvatosan lehetett tudományos együttműködést kiépíteni, 1990 után az anyagiak hiánya okozott gondot. S bár hivatalos összeköttetéseink felhőtlenné váltak, s a magas szintű tárgyalásokon rendre hangsúlyozták a budapesti török és az ankarai magyar képzés fontosságát, ez ritkán csapódott le konkrét támogatás formájában. Ilyen kivételt jelentett Ender Arat (1947) nagyköveti ideje 1998 és 2002 között. Ő bizonyára feladatul is kapta a magyar vonal erősítését, de minthogy ide jövetelét megelőzően Süleyman Demirel (1924–2015) köztársasági elnök kabinetfőnöke volt, amely pozícióban kiváló kapcsolati tőkére tett szert, könnyebben fért hozzá kisebb-nagyobb összegekhez. Így – a Magyar–Török Baráti Társaság mellett – szívesen pártfogolta a tanszéket is. Később a török üzletemberek egyesülete, illetve a TİKA (Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı/Török Együttműködési és Koordinációs Ügynökség) jóvoltából érkezett némi tárgyi ajándék. Ha a hivatalos kapcsolatokban nem is következett be áttörés, a személyes kontaktusok, amelyek áttételesen a tanszék nimbuszát is növelhették, kétségkívül megélnékültek, jóllehet korántsem hiányoztak a megelőző évtizedekben sem. A különböző, magyar és más ösztöndíjak, a Törökországban gyakran meghívásos alapon zajló konferenciák remek alkalmaknak bizonyultak a szakma legjobbjainak a megismerésére, baráti viszony kialakítására velük. Többször tapasztalhattuk, hogy a magyar turkológiának máig rangja és súlya van nemzetközi szinten, miközben tagadhatatlan, hogy sok más nemzet is felzárkózott az élmezőnyhöz.

A szervezeti formák két nagyobb változását éltük meg. Ezek nem okoztak megrázkódtatást. A tanszékcsoportok, majd az intézetek létrehozatala szinte egyáltalán nem csorbította a korábban önálló egységek szabadságát: az előbbieket

vezetői, az utóbbiak igazgatói általában nem szóltak és ma sem avatkoznak bele a hozzájuk tartozó szakok személyi politikájába vagy tanrendjének kialakításába. (S ha szükség volt együttgondolkodásra, az többnyire építő szellemben zajlott.) E működési modellek életre hívásának háttérében részben az állt, hogy a kari vezetés számára a sok kis entitás már-már kezelhetetlenné vált. Voltak, akik az újítások bevezetésekor a jobb érdekérvényesítés lehetőségében bíztak, de ennek tényleges megvalósulásáról kevés kézzelfogható bizonyítékot lehetne felsorakoztatni.

Nagyobb átalakulást hozott a bolognai folyamatnak nevezett általános tanügyi reform. Ennek ráerőltetése az olyan szakokra is, amelyeken a hallgatók nulláról kezdik a nyelvet, valószínűleg hiba volt. Ráadásul a turkológia igen komplex terület, három év alatt az alapok is épphogy elsajátíthatók. A párhuzamosan megnyilvánuló mennyiségi szemlélet, a felvételi mechanikussá tétele aránytalanságokhoz vezetett; volt olyan év, hogy 46 elsőssel indult az őszi szemeszter. Ez részben a minőség rovására megy, illetve elbizonytalanítja a fiatalokat. S bár általános, a felsőoktatás egészét érintő probléma, utalnunk kell arra, hogy a BA megszerzése után a török szakon is kevesen jelentkeznek az MA képzésre. Korábban is volt – mondhatjuk, jótékony – lemorzsolódás, de aki nekivágott, többnyire be is fejezte tanulmányait, sokkal gazdagabb tudás birtokában. A bolognai folyamat további kedvezőtlen hatása, hogy a Ligeti idejében – minthogy két óriási, a törökországi török nyelvet kivéve egymáshoz alig illeszkedő szakterületről van szó, helyesen – kettévált „filológus-nyelvész” és „oszmán-történész” képzés az első három esztendőben egybemosódik, s a specializáció csak a mesterképzés idején kezdődik el.

A kandidátusi cím megszűnése és helyette az addiginál magasabb szintű követelményeket támasztó doktori fokozat (PhD) bevezetése nem okozott szakmai gondot. S noha az előzetes elképzelésekkel ellentétben az ezzel kapcsolatos feladatok elvégzéséért az oktatók szinte semmiféle javadalmazásban nem részesülnek, s a doktori programok keretében vállalt tanegységeket az óraterhelésük kiszámításánál csak két óra erejéig veszik figyelembe, ez természetesen nem jelenti azt, hogy a tudományos színvonalból jottányit is engedni lehetne. A tanzék kettős profiljának megfelelően jelenleg az „Oszmán Birodalom, a magyarországi török hódoltság és a Török Köztársaság története” elnevezésű program Dávid Géza emeritus vezetésével a Történelemtudományi, a „Turkológia” címen futó pedig Vásáry István emeritus irányításával a Nyelvtudományi Doktori Iskolához tartozik. Megalakulása óta az oszmanisztikai programon kilencen (Pásztor Emese, Pintér Attila, F. Molnár Mónika, Szepesiné Simon Éva, Kovács Nándor, Katkó Gáspár, Schmidt Anikó, Kövecsi-Oláh Péter és Fodor Gábor), a turkológiaian hatan (Péri Benedek, Csáki Éva, Sudár Balázs, Kun Péter, Rajkai Zsombor és Czentnár András) védtek meg sikeresen disszertációjukat. 1870-től a különböző szinteken végzettek összlétszáma pár százra tehető.

A tanszék értékes, de főleg gazdasági okok miatt elsősorban az elmúlt évtizedek kiadványai szempontjából kiegyensúlyozatlan könyvtárának nem tett jót, amikor az Izabella utcába költözve összevonták a többi orientalista részleg nyomdatermékével, s csak a legfontosabb publikációk maradhattak a tanári szobákban. Az újabb szétváláskor nem mindig volt könnyű eldönteni, hogy melyik, immár közös jelzetet viselő új szerzemény kié legyen. Az osztozkodás végül elég békésen zajlott. Az intézetnek sajnos hosszú évek óta nincs könyvtárosa, így a három külön helyen őrzött gyűjtemény használata nehézségekbe ütközik.

A tanszék eredetileg a mai Jogi Kar később lebontott épületének harmadik emeletén fejthette ki tevékenységét. Innen a Múzeum körüti kampuszra költözött, majd a II. világháború után az államosított Piarista Gimnázium komplexumába; a hetvenes években a második emelet három szobájában működött, közülük egy a könyvtárnak adott helyet. Amikor a zsúfoltsággal küszködő Bölcsészettudományi Kar megkapta az Izabella utca 46. szám alatti ingatlant, az orientalisztikai tanszékeket ide, a központtól kissé távolra telepítették. Örömet jelentett, midőn vissza lehetett térni a Piarista közbe, ezúttal a negyedik emeletre. Amikor az egyház visszakapta egykori tulajdonát, a Természettudományi Kar pedig Lágymányosra tette át a székhelyét, s a bölcsészek 2000-ben újból birtokba vehették a Múzeum körüti együttest, a Török Filológiai Tanszék számára a D-épületben alakítottak ki a korábnál jóval nagyobb területet (5 szoba, szemináriumi helység, olvasóterem és könyvraktár).

Jelen pillanatban úgy tűnik, hogy az ún. „kis szakok” hosszabb távú jövője nem megnyugtatóan biztosított. Tény, hogy világviszonylatban csökken ezeknek a tudományágaknak a támogatottsága, de ez sok helyen részben érthető, mint-hogy hiányzik a történelmi háttér és a szoros összeköttetés-rendszer. Nálunk viszont ez – mint említettük – nem így van: a turkológia nemzeti tudományaink egyike. (Bár nem szándékoztunk erre kitérni, de a Németh Gyula születésének 130. évfordulója kapcsán bizonyos fórumokon elhangzottakkal összefüggésben szükséges kiemelni: szerény eszközeivel, a rendszerváltozás előtti és utáni évtizedek során csaknem folyamatosan a létéért küzdve, az intézménynek meg kellett őriznie szakmai integritását a magyarság őstörténetére vonatkozó, legkülönbözőbb formákban felbukkanó téves megközelítésekkel szemben. Ebben éppen a nagy előd szellemi öröksége volt a példa.) Csak remélhetjük, hogy a mindenkori kormányzat és az ELTE, illetve a Bölcsészettudományi Kar vezetése jól méri fel ennek a szakterületnek a jelentőségét, és megteremti azokat a feltételeket, amelyekre támaszkodva a tanszék továbbra is betöltheti a maga küldetését.

Kakuk Zsuzsa–Dávid Géza